SUN’IY INTELEKT VA IJTIMOIY TARMOQLARDAGI MULOQOTNING INSONNING IJTIMOIY KO’NIKMALARI VA SHAXSLARARO BOG’LANISHIGA TA’SIRI

Sultonbekova O’g’iloy ilyosjon qizi
FDU magistranti

Annotatsiya Ushbu maqolada zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida sun’iy intellekt (AI) va chat-botlar bilan bo‘ladigan intensiv muloqotning insonning ijtimoiy ko‘nikmalari hamda shaxslararo real munosabatlariga ta’siri psixologik va sotsiologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda algoritmik muloqotning qulayligi va emotsiyasiz aniqligi odamlarning real hayotdagi empatik his-tuyg‘ular, faol tinglash va nizolarni hal qilish kabi muhim ijtimoiy ko‘nikmalarining susayishiga olib kelishi mumkinligi yoritilgan. Muallif tomonidan virtual suhbatdoshlarga haddan tashqari bog‘lanib qolish va buning oqibatida yuzaga keladigan ijtimoiy izolyatsiya hamda real shaxslararo muloqotdagi begonalashuv fenomenlari o‘rganilgan. Tadqiqot yakunida raqamli muhitda shaxsning psixologik salomatligini saqlash va sun’iy intellekt texnologiyalaridan ijtimoiy ko‘nikmalarga zarar etkazmagan holda foydalanish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: raqamli muhit, sun’iy intellekt, chat-botlar, ijtimoiy ko‘nikmalar, shaxslararo munosabatlar, empatiya, parasotsial muloqot, ijtimoiy izolyatsiya, raqamli gigiyena.

Bugungi kunda jahon miqyosida kechayotgan jadal raqamli transformatsiya jarayonlari inson hayotining barcha sohalarini, xususan, muloqot va ijtimoiy munosabatlar tizimini tubdan o‘zgartirmoqda. Aksariyat sohalarga sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari va neyrotarmoqlarga asoslangan chat-botlarning (masalan, ChatGPT, Claude va boshqa virtual yordamchilar) kirib kelishi nafaqat axborot almashinuvini tezlashtirdi, balki muloqotning yangi — “inson–algoritm” modelini shakllantirdi. Bu esa zamonaviy psixologiya va sotsiologiya fanlari oldida shaxsning ijtimoiy xulq-atvori hamda psixik kamolotiga raqamli muhitning ta’sirini chuqur o‘rganish vazifasini qo‘ymoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, sun’iy intellekt bilan muloqot qilish inson uchun favqulodda qulay, xavfsiz va emotsional jihatdan talabsiz muhitni yaratadi. Chat-botlar har qanday vaqtda javob berishga tayyor, tanqid qilmaydi, nizolashmaydi va foydalanuvchining ehtiyojlariga moslashadi. Biroq, bu kabi “ideal” virtual suhbatdoshlar bilan muntazam va

intensiv muloqotda bo‘lish insonning real jamiyatdagi ijtimoiy ko‘nikmalariga ta’sir ko‘rsatmay qolmaydi. Odamlar o‘rtasidagi tirik muloqot murakkab kompozitsiyadan iborat bo‘lib, u emotsional empatiya, tana tili, sabr-toqat, kompromissga kelish va nizolarni hal qilish kabi muhim omillarni talab etadi. Algoritmik muloqotga o‘rganib qolgan shaxsda esa ushbu muhim ijtimoiy ko‘nikmalarning atrofiyaga uchrashi kuzatilishi mumkin. Tadqiqotning maqsadi — sun’iy intellekt va chat-botlar bilan muloqotning shaxsning ijtimoiy xulq-atvori, empatiya darajasi hamda shaxslararo munosabatlar dinamikasiga ko‘rsatadigan ta’sirini nazariy va empirik jihatdan tahlil qilish, shuningdek, raqamli muhitda shaxsning psixologik salomatligini saqlash bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqolada quyidagi dolzarb vazifalarni hal etish nazarda tutilgan “Inson–algoritm” muloqoti fenomenining psixologik xususiyatlarini aniqlash Sun’iy intellekt bilan intensiv muloqotning empatiya, faol tinglash va shaxslararo bog‘lanishga ta’sirini baholash Virtual suhbatdoshlarga bo‘lgan parasotsial bog‘liqlik va uning ijtimoiy izolyatsiyaga olib keluvchi omillarini tahlil qilish Raqamli gigiyena va ijtimoiy ko‘nikmalarni saqlab qolish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berish.

Sun’iy intellekt va raqamli muhitning shaxs psixologiyasiga ta’sirini o‘rganish bo‘yicha jahon va mahalliy ilmiy hamjamiyatda ko‘plab nazariy hamda empirik tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu muammoni atroflicha tahlil qilish uchun uni bir nechta konseptual yo‘nalishlarga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Virtual muloqot va parasotsial munosabatlar nazariyasi Algoritmik suhbatdoshlar va inson o‘rtasidagi munosabatlarni tushunishda D. Horton va R. Wohl tomonidan ilgari surilgan parasotsial munosabatlar nazariyasi muhim o‘rin tutadi. Dastlab ommaviy axborot vositalari va ulardagi personajlarga nisbatan qo‘llanilgan ushbu konseptsiya bugungi kunda chat-botlar va SI-assistentlarga nisbatan tatbiq etilmoqda. Zamonaviy tadqiqotchilar ta’kidlashicha, generativ sun’iy intellekt foydalanuvchida shaxsiy e’tibor va “tushunilish” illuziyasini yaratadi. S. Turkle o‘zining Alone Together nomli asarida texnologiyalar insonga murakkab va mas’uliyatli real munosabatlardan qochish, uning o‘rniga nazorat qilish oson bo‘lgan “xavfsiz” virtual muloqotni afzal ko‘rish imkonini berishini ko‘rsatib o‘tadi.

Ijtimoiy ko‘nikmalar, empatiya va “Echo-chamber” effekti Insoniy muloqotning eng muhim komponentlaridan biri bu — empatiya va verbal bo‘lmagan belgilarni o‘qish ko‘nikmasidir. J. Baudrillard va boshqa post-modernist mutafakkirlarning simulyatsiya haqidagi qarashlariga tayanib, raqamli muloqot tadqiqotchilari chat-botlar bilan muloqot ekanligini qayd etishadi. Algoritm foydalanuvchining hissiyotlarini haqiqiy anglamaydi, balki matnli emotsiyani imitatsiya qiladi. Bu esa shaxsda real insonlar bilan bo‘ladigan nizoli, emotsional yuklamali va sabr-toqat talab qiladigan munosabatlarda moslashuvchanlikni susaytiradi. Foydalanuvchi faqat o‘zini tasdiqlaydigan va tanqid qilmaydigan algoritmga o‘rganib qolishi natijasida ijtimoiy egotsentrizm shakllanishi xavfi ortadi.

Raqamli transformatsiya davrida shaxsning ruhiy barqarorligini ta’minlashda "raqamli gigiyena" va ijtimoiy ko‘nikmalarni sun’iy ravishda rivojlantirib borish muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt bilan muloqot axborot olish va vazifalarni hal etish nuqtai nazaridan yuqori samaradorlikka ega bo‘lsa-da, u shaxsning ijtimoiy-emotsional sohasiga va real shaxslararo munosabatlariga murakkab, assimetrik ta’sir ko‘rsatadi. Sun’iy intellekt (AI) va chat-bot texnologiyalarining jadal rivojlanishi insonning axborot bilan ishlash va muloqot qilish formatini tubdan o‘zgartirdi. Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, AI bilan muloqot axborot yetkazib berish va tezkor masalalarni hal etishda yuqori samaradorlik ko‘rsatsa-da, u shaxsning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga hamda shaxslararo munosabatlariga assimetrik va murakkab ta’sir ko‘rsatmoqda.

Algoritmik suhbatdoshlarning emotsional jihatdan neytralligi, sabr-toqatliligi va foydalanuvchi qarashlariga moslashuvi bir tomondan xavfsiz muloqot illuziyasini yaratsa, ikkinchi tomondan insonlarda real hayotdagi murakkab, empatiya va nizolarni hal etishni talab qiladigan muloqot shakllaridan qochish xulq-atvorini shakllantirmoqda. Chat-botlar bilan intensiv va parasotsial munosabatlarning o‘rnatilishi shaxsda ijtimoiy ko‘nikmalarning susayishiga, ijtimoiy egotsentrizm va begonalashuv darajasining ortishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, raqamli transformatsiya davrida sun’iy intellektdan foydalanishda insoniy muloqotнинг o‘rnini bosuvchi emas, balki uni to‘ldiruvchi vosita sifatida qarash

zarur.

Shaxsning ijtimoiy ko‘nikmalarini saqlab qolish va raqamli muhitda psixologik barqarorlikni ta’minlash maqsadida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: Raqamli gigiyena va muloqot balansini ta’minlash: Foydalanuvchilar sun’iy intellekt bilan muloqot qilish vaqtini me’yorlashtirishi hamda uning emotsional chegaralarini anglab yetishlari lozim. AI faqat axborot beruvchi vosita bo‘lib, u tirik emotsional bog‘liqlik o‘rnini bosa olmasligini tushunish muhimdir. Oliy va o‘rta ta’lim muassasalarida talaba hamda yoshlarning ijtimoiy intellekti, empatiya va verbal bo‘lmagan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy trening va psixologik mashg‘ulotlar ko‘lamini oshirish. Raqamli muhitning, xususan, neyrotarmoqlarning ёшлар психологик саломатлигига таъсирини мунтазам равишда эмпирик ўрганиб бориш ва деструктив хулқ-атвор шаклланишининг олдини олиш бўйича медиа-саводхонлик дастурларини жорий этиш.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Baudrillard, J. (1994). Simulacra and Simulation. University of Michigan Press.
2. Fromm, E. (1955). The Sane Society. Rinehart & Company.
3. Horton, D., & Wohl, R. R. (1956). Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. Psychiatry, 19(3), 215–229.
4. Maslow, A. H. (1954). Motivation and Personality. Harper & Row.